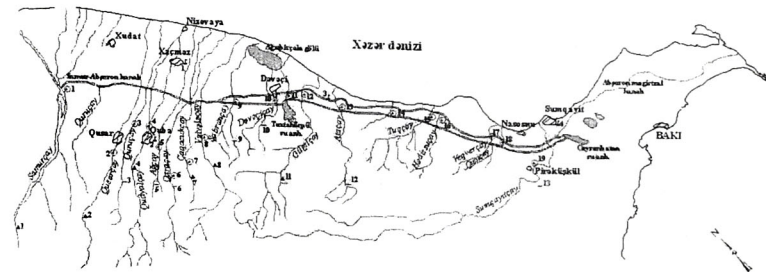

müxtəlif illərdə istismarda olan əkin sahələrinə, əsas bitkilərdən götürülən məhsulun miqdarına və onların məhsuldarlığına aid məlumatlar verilmişdir.

Tədqiq olunan ərazidə inzibati rayonlar üzrə kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsinin miqdarı müxtəlif olduğu kimi, onların

təyinatı üzrə kənd təsərrüfatı sahələri altında istifadə çəkisi də müxtəlifdir. 1 N-li cədvəldən göründüyü kimi inzibati rayonlarda kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahələri müxtəlifdir. Eyni zamanda inzibati rayonlarda əkilən kənd təsərrüfatı bitkilərinin tərkibi də xeyli fərqlidir.

Hərəkət və əyləşmə sahələri

1	Qazax
2	Qazax
3	Qazax
4	Qazax
5	Qazax
6	Qazax
7	Qazax
8	Qazax
9	Qazax
10	Qazax
11	Qazax
12	Qazax
13	Qazax
14	Qazax
15	Qazax
16	Qazax
17	Qazax
18	Qazax
19	Qazax
20	Qazax

Məhsuldar sahələr

1	Qazax
2	Qazax
3	Qazax
4	Qazax
5	Qazax
6	Qazax
7	Qazax
8	Qazax
9	Qazax
10	Qazax
11	Qazax
12	Qazax
13	Qazax
14	Qazax
15	Qazax
16	Qazax
17	Qazax
18	Qazax
19	Qazax
20	Qazax

Məhsuldar sahələr

1	Qazax
2	Qazax
3	Qazax
4	Qazax
5	Qazax
6	Qazax
7	Qazax
8	Qazax
9	Qazax
10	Qazax
11	Qazax
12	Qazax
13	Qazax
14	Qazax
15	Qazax
16	Qazax
17	Qazax
18	Qazax
19	Qazax
20	Qazax

Səhiyyə sahələri

1	Qazax
2	Qazax
3	Qazax
4	Qazax
5	Qazax
6	Qazax
7	Qazax
8	Qazax
9	Qazax
10	Qazax
11	Qazax
12	Qazax
13	Qazax
14	Qazax
15	Qazax
16	Qazax
17	Qazax
18	Qazax
19	Qazax
20	Qazax

Miqyas
0 30 km

UOT 632.1

ASLANOV H.Q., HƏSƏNQULİYEV S.H.

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

SAMUR-ABŞERON KANALININ XİDMƏT ETDİYİ ƏRAZİLƏRDƏ ƏKİNCİLİYİN HAZIRKI VƏZİYYƏTİ

Ölkəmizdə 1996-cı ildən aparılmış iqtisadi islahatlar xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin suya olan tələbatını və insanların təsərrüfat fəaliyyətinin su ehtiyatına təsirini də artırmışdır. Buna görə də su mənbələrinin və torpaq örtüyünün coğrafi landşaft komponenti kimi mövcudluğunu mühafizə etmək, onlardan səmərəli istifadə etmək, məhsuldarlığı artırmaqla torpaq qatının dəqradasiyasına yol vermək istiqamətində tədqiqatların aparılması günün vacib məsələlərindəndir.

Samur-Abşeron kanalının keçdiyi ərazilərin (şəkil 1) özünəməxsus təbii-ekoloji şəraiti fonunda əlverişsiz demografik göstəriciləri torpaq-su münasibətlərinə bilavasitə və dolayısı ilə təsir göstərməkdədir. Aparılmış torpaq islahatları göstərir ki, zona respublika üzrə əhəlinin torpaqla ən az təmin olunduğu rayonlarından biridir. Bu isə kənd təsərrüfatında

yaranan ekoloji problemlərlə yanaşı zonada sosial-iqtisadi gərginlik üçün də zəmin yaradır. Digər tərəfdən su və torpaq fondundan səmərəli istifadə problemi, onun ayrı-ayrı təyinatlar üzrə düzgün bölüşdürülməsi, suvarılan torpaqların məhsuldarlığının artırılması probleminin həlli istiqamətində araşdırılmalardan aparılması zərurəti mühüm bir məsələ kimi qarşıda durur.

Azərbaycanda 1995-ci ildən başlayaraq iqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında qurulması kənddə aqrar islahatların, xüsusilə kolxoz və sovxozların ləğv olunması, onların torpaqlarının, digər əmlaklarının özəlləşdirilməsi və digər tədbirlər SAK zonasında yerləşən rayonların sosial və sahə strukturuna ciddi təsir göstərmişdir.

Aşağıdakı cədvəllərdə (cədvəl 1, 2) SAK zonasında yerləşən inzibati rayonlarda

Əgər 2010-2015-ci illərdə bölgə iqtisadiyyatında əsas yeri tutan kartof, tərəvəz, taxıl, bostan məhsulları, meyvə və digər bitkilərdən götürülən məhsulun miqdarını nəzərdən keçirsək görərik ki, bu illərdə onların əkin strukturunda və məhsuldarlığında xeyli dəyişiklik baş vermiş, əkin altındakı torpaqların istifadəsi yüksəlmişdir. Əgər 2015-ci ildə əkin altında 116,0 min hektar torpaq sahəsi var idisə, bu göstərici 2005-ci ildə 185,3 min hektar və yaxud 2000-ci ilə müqayisədə 159% təşkil etmişdir. Deməli 5 ildə faktiki olaraq əkin altında olan sahələrin miqdarı 69,3 min hektar artmışdır. Əkin sahəsinin strukturuna nəzər yetirsək görürük ki, ayrı-ayrı bitkilərin artımı danlı bitkilərin, kartof, tərəvəz sahələrinin əkin sahələrində müşahidə olunmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, tədqiq olunan zonanın torpaq örtüyünün tərkib hissəsini təşkil edən kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlar ümumi torpaq fondunun 55,5%-nə

bərabərdir. Bunun 32,9% (127,0 min ha) əkin və dincə qoyulmuş torpaqlardır. Çoxillik əkmələraltı torpaqlar 73% (28,2 min ha) təşkil edir. Biçənək sahələri kimi istifadə olunan torpaqlar 7,5%-nə (29,2 min ha) bərabərdir. Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan ən geniş sahəni tutan örüş və otlaq torpaqlardır. Bu torpaqlar yararlı torpaq ehtiyatlarının 48,3%-nə (186,8 min ha) bərabərdir.

SAK zonasındakı yararlı həyatıyanı torpaqların sahəsi 4% (15,3 min ha) təşkil edir. Meşə fondu torpaqları zonanın ümumi torpaq ehtiyatının 29,7%-indən (122,9 min ha) çox hissəsini təşkil edir.

Son illərdə SAK suvarma sisteminin yenidən qurulması layihəsi çərçivəsində Xanarx kanalının və 2013-cü ildə istifadəyə verilmiş Taxtakörpü su anbarı tədqiq olunan ərazinin əkinaltı torpaqlarının su təminatında müsbət dəyişikliklərə səbəb oldu olunan torpaqlar 7,5%-nə (29,2 min ha) bərabərdir.

Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardan ən geniş sahəni tutan ərş və otlaq torpaqlardır. Bu torpaqlar yararlı torpaq ehtiyatlarının 48,3%-nə (186,8 min ha) bərabərdir.

Cədvəl 1.

SAK zonasında yerləşən rayonlarda k.-t bitkilərin əkin sahələri, ha-la							
İnzibati rayonlar	K.-t bitkilərin əkin sahələri	Əkin sahələri					
		2000	2002	2003	2005	2010	2015
Qusar	Dənli və d/paxlalı	8418,0	13086,0	13928,0	13883,0	13793,0	13388,0
	Kartof	1051,0	1203,0	1247,0	1259,0	1310,0	1273,0
	Tərəvəz	1038,0	1181,0	1205,0	1213,0	1215,0	1212,0
	Bostan bitkiləri	3,0	3,0	3,0	3,0	2,0	2,0
	Üzüm bağları						
	Meyvə və giləmeyvə	14626,0	14635,0	14095,0	14112,0	14175,0	14197,0
	Buğda	7122,0	11847,0	12487,0	12478,0	12396,0	12283,0
	Cəmi	32258,0	41955,0	42965,0	42948,0	42891,0	42357,0
Quba	Dənli və d/paxlalı	9270,0	23912,0	23874,0	25282,0	24736,0	19738,0
	Kartof	1920,0	2126,0	2076,0	2229,0	2338,0	2351,0
	Tərəvəz	913,0	991,0	965,0	969,0	984,0	1080,0
	Bostan bitkiləri	7,0	-	-	-	-	-
	Üzüm bağları	532,0	1,0	1,0	1,0	-	12,0
	Meyvə və giləmeyvə	5381,0	5291,0	4209,0	4243,0	4219,0	4547,0
	Buğda	7092,0	21010,0	19935,0	21603,0	20861,0	15095,0
	Cəmi	25115,0	53331,0	51060,0	54327,0	53138,0	42823,0
Xaçmaz	Dənli və d/paxlalı	16484,0	29895,0	30735,0	30927,0	32821,0	29296,0
	Kartof	1273,0	1356,0	1371,0	1488,0	1500,0	1532,0
	Tərəvəz	6024,0	6091,0	6162,0	6170,0	5500	5889,0
	Bostan bitkiləri	391,0	202,0	183,0	174,0	164,0	94,0
	Üzüm bağları	1198,0	208,0	208,0	220,0	220,0	267,0
	Meyvə və giləmeyvə	5288,0	5389,0	5944,0	6223,0	6382,0	8169,0
	Buğda	11059,0	26410,0	25748,0	26805,0	29900	25176,0
	Cəmi	41717,0	69551,0	70351,0	72007,0	76487,0	70423,0
Şabran	Dənli və d/paxlalı	6791,0	8423,0	9737,0	11580,0	12046,0	12039,0
	Kartof	65,0	96,0	114,0	1107,0	120,0	128,0
	Tərəvəz	707,0	742,0	784,0	78,0	883,0	843,0
	Bostan bitkiləri	9,0	10,0	12,0	14,0	14,0	10,0
	Üzüm bağları	277,0	205	205,0	204,0	380,0	300,0
	Meyvə və giləmeyvə	510,0	510,0	511,0	510,0	782,0	788,0
	Buğda	5366,0	7452,0	8300,0	9697,0	9944,0	9751,0
	Cəmi	13725,0	17438,0	19663,0	22909,0	23827,0	23589,0
Siyazan	Dənli və d/paxlalı	1585,0	3036,0	3375,0	3611,0	4686,0	3446,0
	Kartof	21,0	29,0	64,0	34,0	37,0	40,0
	Tərəvəz	53,0	70,0	73,0	80,0	90,0	96,0
	Bostan bitkiləri	27,0	380,9	38,0	40,0	46,0	47,0
	Üzüm bağları	400,0	90,0	50,0	50,0	4,0	4,0
	Meyvə və giləmeyvə	85,0	85,0	85,0	85,0	135,0	13,5
	Buğda	995,0	2439,0	2439,0	2492,0	3190,0	2305,0
	Cəmi	3166,0	5787,0	5787,0	6177,0	8188,0	6073,0
		115981	188062	188062	190216	204501	185275

Son illərdə SAK suvarma sisteminin yenidən qurulması layihəsi çərçivəsində Xanarx kanalının və 2013-cü ildə istifadəyə verilmiş Taxtakörpü su anbarı tədqiq olunan ərazinin əkinəli torpaqlarının su təminatında müsbət dəyişikliklərə səbəb oldu.

Taxtakörpü su anbarı şimal-şərq Azərbaycan baycanda ən böyük anbar olmaqla əsasən Vəlvələçay-Taxtakörpü kanalının vasitəsilə Samur çayının suyu ilə doldurulur. Su anbarının sahəsi 8,71 km², tam həcmi 270 mil. m³, faydalı həcmi 233,4 mil. m³ bərabərdir

Cədvəl 2.

SAK zonasında əsas kənd təsərrüfatı bitkilərindən götürülən məhsul, tonla							
İnzibati rayonlar	Kənd təsərrüfatı bitkilərinin adı	Əkin sahələrindən götürülən məhsul					
		2000	2002	2003	2005	2010	2015
Qusar	Dənli və d/paxlalı	6334,1	10085,0	11244,0	11380,0	11788	11743
	Kartof	7396,2	9806,0	11086,0	11249,0	11371	11413
	Tərəvəz	16023,0	34392,0	35946,0	31561,0	32754	32389
	Bostan bitkiləri	23,0	31,0	31,0	31,0	20	20
	Üzüm bağları	2386,0	34,0	36,0	38,0	38	39
	Meyvə və giləmeyvə	80714,0	93669,0	104753,0	105452,0	104360	104491
	Buğda	13592,3	31149,0	32198,0	28314,0	29598	29776
	Cəmi		179166	195294,0	188025,0	189929	189871
Quba	Dənli və d/paxlalı	12389,0	18079,0	19816,0	23337,0	23216,0	25425,0
	Kartof	13115,0	15864,0	16088,0	15934,0	17027,0	18553,0
	Tərəvəz	20695,0	56863,0	51017,0	45169,0	34126,0	35855,0
	Bostan bitkiləri	117,0	-	-	-	-	-
	Üzüm bağları	73,0	17,0	9,0	8,0	11,0	12,0
	Meyvə və giləmeyvə	10723,0	1055,0	3519,0	3388,0	3204,0	3288,0
	Buğda	16530,0	50733,0	43359,0	39133,0	23714,0	27566,0
	Cəmi	73642	142611	223799	126969	101298	110699
Xaçmaz	Dənli və d/paxlalı	12618,0	12887,0	13780	15020	15526,0	16001,0
	Kartof	149479,0	156148,0	168647,0	138937,0	143595,0	148909,0
	Tərəvəz	48733,0	95182,0	85494,0	78204,0	86028,0	78858,0
	Bostan bitkiləri	3245,0	1798,0	1840	1650	1556,0	893,0
	Üzüm bağları	7895,0	1100	2320	950	2300	4500
	Meyvə və giləmeyvə	39880	29614,0	48372,0	31495,0	56150	56811,0
	Buğda	30445,0	85188	70550	69281,0	78069,0	67570
	Cəmi	292295	381917	391003	336437	383224	302569
Şabran	Dənli və d/paxlalı	274,0	536,0	544,0	568,0	578,0	577,0
	Kartof	4200	5165,0	5975,0	6263,0	6818,0	6823,0
	Tərəvəz	11594,0	19915,0	23777,0	28390	30683,0	30807,0
	Bostan bitkiləri	86,0	26,0	31,0	36,0	39,0	36,0
	Üzüm bağları	1351,0	148,0	606,0	618,0	628,0	764,0
	Meyvə və giləmeyvə	592,0	383,0	614,0	655,0	725,0	727,0
	Buğda	9750	18256,0	20415,0	23762,0	25967,0	25633,0
	Cəmi	27847	44429	51962	60292	65438	65367
Siyazan	Dənli və d/paxlalı	147,0	213,0	277,0	280	294,0	302,0
	Kartof	332,0	478,0	507,0	507,0	610	550
	Tərəvəz	2832,0	6165,0	6923,0	6923,0	6859,0	5485,0
	Bostan bitkiləri	159,0	227,0	253,0	253,0	258,0	259,0
	Üzüm bağları	122,0	55,0	53,0	53,0	42,0	18,0
	Meyvə və giləmeyvə	389,0	280	382,0	382,0	798,0	697,0
	Buğda	2012,0	5194,0	5397,0	5397,0	5142,0	3889,0
	Cəmi	6093	12612	13792	13792	14003	11200

Nəticə

1. Respublikada aparılmış islahatlar nəticəsində zonanın torpaq örtüyünün (696,0 min ha) 179,60 min ha özəlləşən torpaqların, 285,6 min ha-ı dövlət fondunun, 231,30

min ha-ı isə bələdiyyə mülkiyyətinin payına düşür. Torpaq fondunun 127,0 min ha-ı dincə və əkinə qoyulmuş torpaqlar, 28,02 min ha-ı çoxillik əkmələr (meyvə üzüm), 29,0 min ha-ı bicanək 186,80 min ha-ı ərş və otlaq altında istifadə olunur.

2. Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlar ümumi torpaq fondunun 55,50%-nə (386,60 min ha) bərabərdir. Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların 33,9%-ni yəni 131,2 min hektarını suvarılan torpaqlar təşkil edir. Bölgənin ümumi suvarılan torpaqlarının 50,3 min ha-ı Xaçmaz, 29,40 min ha-ı Qusar, 18,5 min ha-ı Dəvəçi, 4,0 min ha-ı Siyazan və 29,0 min ha-ı Quba rayonunun payına düşür.
3. Kənd təsərrüfatı bitkilərdən suvarma rejiminin təyini üsulu havanın temperaturasının müvafiq təminatlı qiymətlərində vegetasiya suvarma normasını müəyyən etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Aslanov H.Q. Torpaqların meliorasiyası. Bakı, 2004
2. Aslanov H.Q., Səlimova V.H., Məmmədova S.A., Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacının su ehtiyatlarından suvarma əkinçiliyində səmərəli istifadə olunmasına dair. Bakı 2018. Torpaqşünaslıq və aqrokimya institutu. Cild-23, № 1-2. Səh 459-463
3. Məmmədov Q.Ş., Quluyev V.A. Azərbaycanın şimal-şərq əkinçilik zonası torpaqlarının qiymətləndirilməsi. Bakı, 2002.

XÜLASƏ

Məqalədə Samur-Abşeron kanalının (SAK) xidmət etdiyi ərazilərdə kənd təsərrüfatının hazırkı vəziyyətindən və kanalın suvarılan əkinçiliyin su tələbatını ödəmə imkanlarından bəhs edilir. SAK sistemində suvarılan ərazilərdən götürülən məhsul Azərbaycanın şimal-şərq zonasının kənd təsərrüfatının inkişafında önəmli yer tutur.

Açar sözlər: məhsuldarlıq, torpaq, kənd təsərrüfatı, bitki, rayon, suvarma

ABSTRACT

The article discusses the current state of agriculture in the areas served by the Samur-Absheron Canal (SAK) and the canal's ability to meet the water needs of irrigated agriculture. The product taken from the areas irrigated in the SAK system occupies an important place in the development of agriculture in the north-eastern zone of Azerbaijan.

Keywords: productivity, soil, agriculture, plant, district, irrigation.

Məqaləyə AzMİU-nun

*"Meliorasiya və su təsərrüfatı tikintisi"
kafedrasının dosenti V.H. Səlimova
rəy vermişdir.*